D,1777

ERZURUM KÜLTÜR EĞİTİM VAKFI YAYINEVİ
THE PUBLISHING HOUSE OF ERZURUM CULTURE AND EDUCATION FOUNDATION

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslâm Araştırmaları Merkezi

EKEV AKADEMİ DERGİSİ
EKEV ACADEMIC REVIEW

SOSYAL BİLİMLER
SOCIAL SCIENCES

EBSCO HOST Research Databases
ASOS sosyal bilimler indeksi
ULAKBİM

Yıl Year 15 Sayı Number 46 Kış Winter 2011

Cifr ve Ebced Temelinde Müştâk Baba'nın Ankara Şiiri

Bülent AKOT(*)

Özet: *Bu makale, Osmanlı Devleti'nin önemli mutasavvıflarından biri olan Müştâk Baba'nın (ö.1247/1831) ebced ve cifr temelinde yazdığı Ankara şiirini ele almaktadır. Makale, giriş ve sonuçla beraber dört bölümden müteşekkildir. Girişte cifr ve ebced konuları izah edildi. Sonrasında Müştâk Baba'nın hayatı anlatılırken Ankara şiiri de yorumlanmaktadır. Son bölümde Müştâk Baba hakkındaki iddialar, ayrıntılı şekilde ele alınarak açıklanmıştır.*

Anahtar Kelimeler: *Cifr, ebced, Müştâk Baba.*

Müştâk Baba's Ankara Poem on the Basis of Cifr and Ebced

Abstract: *This article, examines Ankara poem of Müştâk Baba (ö.1247/1831) who is one of the prominent sûfî of Ottoman State on the basis of cifr and ebced. The consisted of four parts beside introduction and result. Firstly, the issues of cifr and ebced were explained. Secondly, Ankara poem was also interpreted while the life of Müştâk Baba was describing. In the last section, claims about Müştâk Baba have been explored in detail.*

Key Word: *Cifr, ebced, Müştâk Baba.*

(*) Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi.
(e-posta: bulentakot @hotmail.com)

Giriş

Sayı bilimiyle ilgili olan harf simgeciliği pek çok metnin doğru anlaşılmasında son derece önemli olan sûfî söz sanatının ve simgeciliğinin bir yönüdür. Harflerin ayrı ayrı tasavvufî anlamlarına ve genel olarak da hat sanatına bir vurgu söz konusudur. (Schimmel, 2000:28) İslâmiyette harf kümelerine muhtelif ve çoğu kez esrarlı manalar verme işi, sahabe devrinde başlamıştır. Hatta Hz. Ali'nin: "Kur'ân Fâtiha'dan, Fâtiha, Besmele'den, Besmele ise (ب) ba harfinden ibarettir Bense o "ba" harfinin altındaki noktayım" sözü çok ünlüdür. (Öztürk,1995:165) Varoluş, harflerden zuhûr etmiştir. Bundan dolayı Hakîm et-Tirmizî (ö.320/932) bu ilme "velîler ilmi" adını vermiştir. (İbn Arabî, 2000:58)

Daha sonraki zamanlarda sayıbilim meselesi ilk defa İhvan-ı Safa tarafından dillendirilmiştir. Basra'daki İsmailî grubu İhvan-ı-Safa, ilk defa Yeni Platoncu ve Pisagorcu görüşleri geniş çaplı olarak kullandı. Onlara göre Pisagor, Harranlı bir bilgeydi ve Harran Sabilerine yollanan peygamberin, Enoş, yani özellikle sayı gizemciliği konusunda çok bilgili olduğuna inandıkları Hermes Trismegistos olduğuna inanırlardı.(Schimmel, 2000:28) İhvan-ı Safa'ya göre sayıbilim, her şeyin temelini oluşturan birlik ilkesini anlamanın bir yoludur. Doğanın üstünde bir bilimdir ve diğer bütün bilimlerin kökenidir. (Çetinkaya, 2008:61)

Harfler ve sayılar arasında yer değiştirebilme olanağı, gizemci Müslümanlar arasında, Kur'ân yorumlarında, kehânetle ve daha sık olarak şiirde, özellikle ebcedin yerinde kullanımında hayli ince işlemler yapılmasına yol açmıştır. (Schimmel, 2000:29)

Tasavvufî bakış açılarının baskın olduğu izahlara göre varlık, Allah'ın "kun" ol emriyle meydana gelmiştir. "Kun" ilahî bir emir ve sözdür. Harfler, söz ve seslerin simgeleridir. Bütün sesler, yirmi sekiz harften oluştuğuna göre, varlıklar ile harfler arası karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Her varlığın adı, bir kelimedir ve harflerden teşekkül etmiştir. Harfler, sayılara karşılık getirilirse, sayılarda varlıklarla korelatif bir ilişki ortaya çıkar. Bu bakımdan sûfî düşüncede insan mikrokozmoz olarak nitelendirildiğinden, varlığın özüdür, çekirdeğidir. (Çetinkaya, 2008:50)

Harf ilminde mana verme işi, özneden bağımsız vefkler, kurallar haline getirilmiştir. Diğer aklî yöntemler gibi talim sûretiyle elde edilmektedir. Ancak İbn Arabî (ö.638/1240) ve Takiyuddin İbn Teymiye (ö.728/1328) gibi âlimlerin büyük çoğunluğu, harflerin tek başına gizli anlamlar taşıyan şifreler olduğu şeklindeki bir anlayışı reddetmişlerdir. Esasen bu anlayış, yıldızları yarı ilâh kabul eden astrolojinin bâtıl görüşüne dayanmaktadır. Harflerin tarih düşürmede olduğu gibi metafizik bir boyut katmadan sadece sanat amacıyla kullanılması itikadî açıdan bir sakınca teşkil etmemektedir. (Bozhüyük, 1997:XVIII, 400)

1. Cifr

Arapça bir kelime olan cefr/cifr sözlükte, sütten kesilmiş dört aylık kuzu, oğlak (el-Mu'cemu'l-Vasît, 1996:126), içi taşla örülmemiş yuvarlak geniş kuyu (el-Feyyurmî, 2003:65), hizmetçi çocuk, (Taşköprülüzâde, t.y.:I, 30) altı ayını doldurmuş küçük deve, küçük buzağı anlamlarına gelir. (el-Ferâhidî, 2005:146) Terim olarak cefr/cifr, değişik metotlarla gelecekten haber verdiği iddia edilen ilim veya bu ilmi kapsayan eserleri ifade eder. (Sami, 2007:477) Harflere verilen sayı değeri ile geleceğe veya geçen

hâdiselere, ibarelerden tarih veya isme dair işaretler çıkarma ilmine de cefr/ cifr denilmektedir. (Yakıt, 1992:23)

Şîa'da, "beklenen mehdî" inancına uyarlanan cifr girişimi ilk kez Ca'fer-i Sâdık (ö.148/765)'a ilâhlık atfeden ve İmam-ı Ca'fer tarafından tekfir edilip kovulan, Gulât-ı Şîa'dan Hattabîler tarafından İslâm dünyasına sokulmuştur. Cifr hakkındaki rivâyetler, Ehl-i Sünnet tarafından güvenilir sayılmamaktadır. Çünkü bunların senetleri muteber olmadığı gibi Cafer-i Sadık'ın yakınlarından olan Malik b. Enes, Süfyan b. Uyeyne gibi âlimler tarafından da benimsenmemiştir. Bu rivayetlerin kaynağı Kuleynî'nin "el-Kâfî" adlı kitabıdır. (Erdeğer, 2002:48-55; Çelebi, 1996:202) Çünkü İbn Abbâs (r.a), cifri kesin olarak men etmiş ve bu hesabın bir nev'î sihir olduğuna işaret etmiştir. Dinde bununla ilgili hiçbir hüküm bulamayız. (el-Hüseynî, t.y.:49)

Günümüz mutedil Şîa âlimleri de cifri kullanmamakta, Kur'ân'ı şifre kitabı gibi algılamanın yanlış olduğunu vurgulayarak el-Kâfî'nin şüpheli senetlere dayandığını ve muteber olmadığını söylemektedirler. (Erdeğer, 2002:51) Cifr ile ilgili sözlerin İmâm Ca'fer-i Sâdık'a nispet edilmesi ve cifrin sıhhatiyle ilgili olarak Muhammed Ebu Zehra da şunları söylemektedir: "Biz cifr ile ilgili sözlerin İmam-ı Cafer Sadık'a nispetini kabul etmiyoruz. Çünkü cifr, gayb ilmi ile alakalı bir şeydir. Gayb ilmini ise Allah kendi zatına hasretmiştir. Kuleynî tarafından asılsız bir şeyi böyle bir imâma nispet eden kimsenin hiçbir rivâyeti, hakîkat araştırıcıları nazarında kabul edilmeye layık değildir. (Ebû Zehra, 1998:178-179)

Ayrıca cifr hesabıyla ilgili olan, müselles (üç haneli kare) diye bilinen, bütün yatay ve düşey satırlarda olduğu gibi, çapraz hatlarda da rakamlarının toplamı 15'i veren bir maharetli karenin de İslâmî gelenekte çok yaygın bir yeri vardır. Bu karenin, diğer adıyla vefk'ın bu değeri, semâvî kimliğinden kaynaklanmaktadır. Bu (maharetli) karede yer alan harfler, "ط,ب, د, ز, ه, ج, و, ا, ح" dır. Vefkte bazen kendileri, bazen de ebced değerleri yazılan bu dokuz adet ebced harfinin, ilk defa Hz. Adem (a.s)'e vahiy olarak geldiğine dair yaygın bir inanış vardır. (Schimmel, 2000:39) Karede yer aldıkları şekilde; söz konusu dokuz harfin yukarıdaki sıraya göre, üçer üçer ebced değerleri şöyledir: 2+9+4=15, 7+5+3=15, 6+1+8=15. Söz konusu maharetli kare, İmam-ı Gazalî ö.(505/1111) tarafından da kabul görmüş, "bir tılsım olarak tesirinin tecrübe ile sabit olduğu" ifâde edilmiştir. (Gazâlî, 2004:46) Bahsi geçen kare, şu şekildedir:

ب (2)	ط (9)	د (4)
ز (7)	ه (5)	ج (3)
و (6)	ا (1)	ح (8)

İslâmî gelenekte çok yaygın olan bu kareler geç bir tarihte büyük olasılıkla on beşinci yüzyılda, Batıya ulaşmıştır. Sayısız ortaçağ Arap uzmanı, böyle karelerin düzenlenmesini anlatmış ve izlenmesi gereken kuralları tek tek belirtmiştir. (Schimmel, 2000:42-44)

Bunun yanında İslâm tasavvufu ise harflere sadece metafizik değerler ve anlamlar yüklemekle kalmamış onları, ahlakî bir platform içinde de yorumlamıştır. Mesela "edeb" kelimesinin harflerinden (ا) elif'i "el" ile, (د) dal'ı "dil" ile, (ب) be'yi "bel" ile tefsir ederek "edeb" kelimesini, elini, dilini ve belini tutmaktır diye tanımlamıştır. (Çelebioğlu,1980:63)

Harflerin sayısal değerleriyle tarih düşürmede kullanılan bu yöntem, aslında söz-harf ve sayı bütünlüğünden doğan bir sanattır. Ancak ilâhî metinlerin yorumu ve gayb haberlerini bildirmek için kullanımı, tarih düşürme metodu ve söz sanatı oluşunu gölgelemiştir. İslâm terminolojisinde cifr, bâtınî yorumun zorunlu sebebidir. Bununla, astroloji, simya ve hatta ilm-i hurûf ile hakîkatin değişik düzeylerine özgü farklı dillerde aynı gerçekleri dile getirdiğine inanılmakta ve bu, bir tür gizli şifre çözme olarak görülmektedir. (Guenon, 1979:55-67)

İbn Haldun, yaygın anlayışın aksine olarak cifrin bir ilmî disiplin adı değil ferdî kabiliyet olduğunu ileri sürmüş, bunun keşif ve ilham ile ilişkisi üzerinde durmuştur. (Yurdagür, 1997:VII, 215) Nitekim bize göre de cifr meselesi keşif ve ilhamı ilgilendiren bir meseledir.

2. Ebced

Ebced, Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenebilmesi için harflerin birleştirilmesiyle meydana getirilmiş sekiz manasız kelimenin ilki olan bir terimdir. (Tehânevî, t.y:I,277) Bu formülde yer alan kelimeler şunlardır: Ebced, hevvez, huttî, kelemen, sa'fas, karaşet, sehaz, dazağ (dazığlen) (Cebecioğlu, 2004:178) Ebced, bu sıralamada ilk kelimenin adı olduğu gibi aynı zamanda diğer kelimelerin tümüne de ad olmuştur. Bir başka ifadeyle ebced, eski alfabeye verilen isimdir. Buna, "abcad, ebicad, ebiced, abucad" da denmektedir. Ancak bilinen şekli 'ebced'dir. (Yakıt, 1992:22)

Ebced, Arapça Eski Sâmî Alfabesindeki harf sırasının sayı değerine göre tertiplenmiştir. Bu dizgide yer alan kelimelerin aynı zamanda birer manaya geldiği de kabul edilir. (Çelebioğlu, 1988:19-33) Ebced sisteminde yer alan harfler ve sayı değerlerini gösteren tablo şu şekildedir:

ن	م	ل	ك	ي	ط	ح	ز	و	ه	د	ج	ب	ا
50	**40**	**30**	**20**	**10**	**9**	**8**	**7**	**6**	**5**	**4**	**3**	**2**	**1**
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر	ق	ص	ف	ع	س
1000	**900**	**800**	**700**	**600**	**500**	**400**	**300**	**200**	**100**	**90**	**80**	**70**	**60**

(Yakıt,1992:36)

Ebced hesabının menşeî hakkında farklı rivâyetler vardır. (Cerrahoğlu, 2003:18) Bu sistemin Araplara, Romalılar yahut Yahûdiler tarafından geçtiği tahmin edilmektedir. (İbn Âşûr, 1997:I, 208) Nitekim Yahudi tefsir geleneğindeki "kabalacılık", esasen "ebced, hevvez, huttî, kelemen, sa'vez, garaşed" İbrânî alfabesini temsil eder. Arapça'ya has olan "sahez" ve "dazığ" sonradan eklenmiştir. Sonuç olarak harflere "sayısal değerler" yüklemek sûretiyle "tarih düşürme" ve "zaman belirleme" İbranîce için ve dilin kullanıcıları için zaruri bir yol olmuştur. İslâm dünyasının ise

Yahudilerin bu adetinden etkilendiğine şüphe yoktur ve bu dünyada da ebced hesabıyla tarih düşürme bir gelenek halini almıştır. (Cündioğlu, 1995:87-89)

Dîvân şiirindeki tarih düşürme sanatı, bu hesaplama yöntemine dayanır. Sihir, büyücülük ve falcılık gibi dinen kabul görmeyen uygulamalarda da ebcede başvurulur. (Uludağ,1991:114) Esas itibariyle cifr ve ebced, mahiyet ve sonuç açısından aynı içeriğe sahiptirler. Kelime ve tasnif bakımından farklı değerlendirilmelerine rağmen aslında bu kelimeler için, biri diğerinin nev'idir de denilebilir. (Çelebioğlu, 1988:63) Her hâlukârda bizi burada ilgilendiren husus, ebcedin de cifr işlemlerinde kullanılmış olmasıdır. (Yakıt, 1992:56)

Sûfîler arasında ebced harfleri ve onların sır teşkil eden anlamları tasavvuf tarihi boyunca görüle gelmiş bir hususiyettir. Özellikle Mevlevîlik, ebced hesabına çok önem veren ve onu tasavvufî tefsirler için kullanan bir ekoldür. (Çelebioğlu, 1988:13)

Sûfîlerin yaşadıkları özel tecrübeleri dile getirmede "sıradan" insanlarla ortak oldukları tat alma veya zevk etme metaforlarını kullanmaları dikkate değerdir. (Ateş, 1969:75) Onlar her ne kadar kendi hallerine vâkıf olabilmenin ancak aynı halleri yaşamakla mümkün olabileceğini sıkça dile getirmişlerse de, birtakım semboller kullanarak bu tecrübeleri başkalarına aktarmaya çalışmaktan geri durmamışlardır. Bu tür semboller, duyusal tecrübenin doğrudanlığına sahip olmakla birlikte, gerçekte aklî veya rûhî âlemlere ait şeyleri temsil etmektedir. Sûfîler bu işte çoğu kez şiirsel söylemi tercih etmişlerdir. (Uluç, 2009:49)

Müştâk Baba'nın Hayatı:

Ebced hesabıyla şiirinde Ankara'nın başkent olacağına işaret ettiğine inanılan Müştâk Baba, 1172 /1759 tarihinde Bitlis'te dünyaya gelmiştir. (Vassaf, 1923:2b) Babası, Molla İbrahim Efendi'yi küçük yaşta kaybedince onu büyük babası Hacı Süleyman Hoca büyütmüştür. Asıl adı, Muhammed Mustafa'dır, ancak mahlas olarak Müştâk'ı kullanmış ve bu mahlasıyla şöhret bulmuştur. Nitekim mühründe "Muhammed Mustafa Müştâk-ı Dîdâr" ibaresinin yazılı olması bu hususu gösterir. (Müştâk Baba, 2421:164-172; Özkul, 1972:6; Hekimoğlu, 1976:33; Bursalı, 1991:II, 232; Süreyya, 1996: IV, 369; Gündoğdu, 1997:10; Çiftçi,1997:583)

Müştâk Baba ilk eğitimini, devrinin Arapça, Farsça ve İbranîce'ye vâkıf âlimlerinden olan dedesi Hacı Süleyman Hoca'dan almıştır. Müştâk Baba, medrese eğitimine başlar. Ancak ilmî hayata alışamayan Müştâk Baba, medreseden kaçar. Bunun üzerine dedesi, medreseye gitmek istemeyen Müştâk'ı Hacı Mahmud Hoca (Şems-i Bitlisî)'ya gönderir. Dolayısıyla Müştâk Baba, ilk medrese eğitimini Şems-i Bitlisî'den (ö.1200/1788) alır. (Müştâk Baba, 2421:164-172)

Daha sonraki yıllarda Müştâk Baba'ya mürşidlik yapanlar arasında Uryan Baba (ö.1237/1822) ve Hacı Hasan-ı Şirvanî (ö.1202/1787) de vardır. Özellikle Şirvânî, kendisi için farklı bir yerdedir. Kâdirî Tarîkatını Hacı Hasan-ı Şirvanî vasıtasıyla tanımıştır. Müştâk Baba, Kâdirî olarak İstanbul'da şöhret bulmuş, İstanbul Eyüp'te Selami Mustafa Efendi Dergâhı şeyhliğine de vekâlet etmiştir.

Müştâk Baba, Kâdirî üzere seyr u sülûkunu tamamladıktan sonra, usûlen ilk uzun seyahatini, aldığı manevî bir işaretle Bağdat'a gerçekleştirir. (Vassaf, 1923:3b-4a;

Vassaf, 2006: I,157) Müştâk Baba ayrıca Erzurum, Ankara, Ayaş, İstanbul, Kırklareli, Tekirdağ ve kısmen de Avrupa'ya seyahat etmiştir. Kısacası o, seyahati, gezip görmeyi, konuşmayı, bilgi ve görgüsünü arttırmayı seven birisidir. Bu yönüyle seyahatlerini yazmayan XIX. yüzyıl Evliya Çelebi'si konumundadır. (Gündoğdu, 1997:26)

Müştâk Baba'nın nüfuzunun ilerlemesi, bunun da Muş beylerinin hasedini celp etmesi sebebiyle öldürüldüğü kaynaklarda ve yıllıklarda kayıtlıdır. (Bitlis İl Yıllığı, 1973:164) H.1247 / m.1831'da şehit edilen Müştâk Baba, şehit edildiği yer olan Muş'ta defnedilmiştir. Müştâk Baba'nın Dîvân ve Âsâru'l-Müştâk Esrâru'l-Uşşâk adında iki eseri mevcuttur. (Vassaf, 1923:6a; Türk Dili ve Edebiyatı Ansk., 1986:VI,487; Sâmi, 1311:IV,4288; Vassaf, 2006:I, 158-160) Müştâk Baba'nın hayatı, eserleri ve tasavvuf anlayışı hakkında daha kapsamlı değerlendirmeler için hazırlanan doktora tezine müracaat edilebilir. (Akot, 2010:26-320)

Müştâk Baba'nın Ankara Şiiri:

Tarih düşürme yöntemlerinden biri olan "izhâr-ı muzmer" sanatıyla düşürülen tarihler vardır. Hesaplanacak harfler şiirde gizlidir. Evvela bunlar ortaya konur bilâhare hesabı yapılır. (Yakıt, 1992:425) Bu açıdan değerlendirilecek olursa Müştâk Baba da Ankara'da Hacı Bayram Velî'nin (ö.833/1430) türbesini ziyâret ettiği sırada gelen ilhamla, ileride Ankara'nın başkent olacağını şiirinde ebced hesabını kullanarak haber vermektedir. (Özkul, 1972: 15; Hekimoğlu, 1976:34; Doğan,1995:38) Dîvân-ı Müştâk Baba adıyla h.1263/m.1847'de yayınlanan Ankara'nın başkent olacağını sembolik dille açıklayan beş beyitlik şiir şöyledir:

Me'vâ-yı nâzenine kim elf olursa efser,
Lâ-büdd olur o me'vâ İslambol ile hem-ser.

Nûn ve'l kalem başından alınsa nun-i Yunus,
Aldıkta harf-i diğer olur bu remz azhar.

Miftâh-ı Sûre-i Kâf serhaddi kâf ta kâf,
Munzam olunmak ister ra-yı Resûl Peygamber.

Hay huy ile ahir maksud oldu zahir,
Beyt-i veliyyü'l-ekrem el-hâc iyd-i ekber.

Ey pâdişah-ı fahham sultan Hacı Bayram,
Ruhan ister ikrâm Müştâk abd-i çâker.

Güzel memlekete kim binler tâc olursa,

Mutlaka o memleket İstanbul ile aynı olur.

Nun ve kalem başından alınsa nun Yunus,

Alındığında diğer harf açık bir işaret olur.

Kâf sûresinin anahtarı en sonundadır,

Peygamber Efendimizin hürmetine düzenlenmesi gerekir.

Haber olunsun ki Allah'ın sayesinde son maksat ortaya çıktı,
Velilerin en büyüğünün evinde arafesi Cuma olan hac günü.

Ey yüce padişah sultan Hacı Bayram,
Ruh ikram isteyerek âşık bir kul olmayı diler.

Müştâk Baba'nın sembolik dille yazmış olduğu bu şiirdeki sembol kelimeler ve anahtar kavramlar çözümlendiğinde, o zamanki başkent olan İstanbul'un yerine, ileride kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olacak şehrin adı olan Ankara ortaya çıkmakta ve Ankara'nın başkent olacağı tarih, hicrî takvime göre takriben bulunmaktadır. Yeni başkent olacak şehrin adı, mısraların arasına serpiştirilmiş ilk bakışta anlamsızmış gibi görünen harflerin birleştirilmesiyle şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

Efser'den Türkçe "A" harfinin karşılığı (elif)		A
Nun'dan Türkçe "N" harfinin karşılığı (nûn)		N
Kâf'tan Türkçe "K" harfinin karşılığı (kaf)		K
Resûl'den Türkçe "R" harfinin karşılığı (rı)		R
Hay'dan Türkçe ismin "e, a" halinin karşılığı	(he)	A

Ankara adı, Arap harfleri ile Osmanlıca yazılışında açık şekilde okunmaktadır. Müştâk Baba, şiirindeki ilk mısrada Ankara'nın başkent olacağı yılı belirten sembolleri elf ve efser kelimeleri ile vurguluyor. Bu iki kelimenin ve harflerinin analizi, ebced hesabıyla hesap edilecek olursa şu sonuçlar ortaya çıkar: Şiirde geçen "elf" kelimesinden yola çıkacak olursak; "elf" Arapçada 1000 rakamını ifade eder. Efser kelimesi ise şu şekilde karşılık bulur:

e (Elif).....1

f (Fe).....80

s (Sin).....60

r (Ra).....200; toplamda 341 rakamı elde edilir. Elf (1000) ile efser (341) toplandığı zaman 1341 rakamı ortaya çıkmaktadır. Müştâk Baba'nın şiirinde verdiği elf ve efser kelimelerine göre, ebced hesabıyla elde edilen tarih, hicrî 1341 tarihidir. Ankara'nın başkent olduğu dönemde, Gregoryan esaslı miladî takvim veya eski adıyla tarih-i efrencî henüz yürürlülüğe girmemiştir. Daha sonra 1 Ocak 1926 yılında yürürlülüğe girecektir. O dönemde idarî işlerde 1 Mart 1917 tarihinde uygulamaya konulan rûmî takvim, dînî işlerde ise hicrî takvim geçerlidir. (Bitlis İl Yıllığı,1973:162)

Ankara, rûmî 13 Ekim h.1339/m.1920 Cumartesi günü başkent olmuştur. Ancak şu ayrıntı da bilinmelidir ki, rûmî ve miladî takvimlerin yılları arasında 1917'den itibaren 584 yıl fark olduğu; ayların ve günlerin aynı olduğu kabulüne göre, Ankara'nın başkent olduğu tarih, miladî 13 Ekim 1923 Cumartesi gününe tekabül eder. Dolayısıyla 13 Ağustos 1339 yılında, hicrî 1341 yılı biterek hicrî 1342 yılı başlar. Yani Ankara'nın başkent oluşu h. 1342/m. 1923 yılıdır. Görüleceği üzere Müştâk Baba, şiirinde ebced hesabıyla Ankara'nın başkent olacağına işaret etmektedir.

Müştâk Baba'nın Hurûfî ve Kâhin Olduğu İddiası:

Özellikle yakın tarih itibariyle tarihçi Murat Bardakçı, Müştâk Baba'nın hurûfî ve kâhin olduğu iddiasındadır. Bunu Bardakçı, şöyle ifade eder: "Nostradamus'un kehânetleri, Müştâk Baba'nın yazdıklarının yanında basit bir masal gibi kalır. Hurûfî inancının ileri aşamalarında "ebced" denilen bir hesap metodundan kaynaklanan ve sayılar yardımıyla geleceği bildirdiğine inanılan bir sisteme rastlanır. "Cifr" adı verilen, yüksek matematiği andıran ve sıkı kurallara bağlı olan sistemin temeli, alfabedeki her harfin belli bir rakam değeri taşımasına dayanır. Her kelimenin, kendisini meydana getiren harflerin değerlerinin toplamı olan bir sayı karşılığı vardır. Geçmiş asırlarda yaşayan ve çoğu hurûfî olan cifirciler, kehânetlerini açık açık değil, şifreyle yazmışlardır ve cifrin Türkiye'deki bilinen en büyük üstadı, 1830'ların başında büyücülük suçlamasıyla idam edilen şair Müştâk Baba'dır. Müştâk Baba'nın ölümünden sonra 1846'da basılan "Dîvân"ındaki bazı şiirlerinde çok sayıda kehânete rastlanır. Şair, Ankara'nın 1923 yılında İstanbul'un yerini alıp başkent olacağını tâ yüz küsur sene önceden söylemiştir." (Bardakçı, 2007)

İkinci olarak şu sözleri örnek olarak gösterilebilir: "Kehânet, Müştâk Baba'nın yaptığı gibi, olayın yaşanacağı yerin adıyla ve tarihiyle işte böyle yazılır ama Nostradamus'ta bu şekilde tek bir ifade bile yoktur. Dolayısıyla, ithal malı kâhinleri bir yana bırakalım ve bu işlere merakımız varsa, açık seçik konuşan kendi kâhinlerimizin söylediklerinin üzerine eğilelim." (Bardakçı, 2005)

Murat Bardakçı'nın Müştâk Baba hakkındaki "hurûfî" iddiası asılsızdır. Şayet hûrûfîliğin nasıl bir yol olduğu bilinseydi, Müştâk Baba'ya karşı böyle bir iddiada bulunulmayacaktı.

Bilindiği üzere hurûf, harfin çoğulu olup, Arapça'da alfabeyi teşkil eden işaretlerin her biridir ve söz manasına gelir. (Dihhuda, 1994: XI, 476; Isfahânî, 2007:384) Âyân-ı sabiteden olan bazı hakîkatlere de hurûf denir. (Cebecioğlu, 2004:286) Hurûfî ise, Arapça sıfat olup, ilm-i hurûf ile ilgili olarak harflerin sırlarına dair itikad ve düşünceye inanan kişi demektir. (Cürcânî, 2007:148) Hurûfîlik inançlarının temeli, ilm-i hurûf'un hurâfe fikirleri üzerine kurulan, batıl inançlara sahip bir fırka ve uydurulmuş bir inanç sistemidir. (Gölpınarlı, 1989:15)

Geliştirilmiş harfçi teknikleri kullanan hurûfîliği bir inanç sistemi olarak kuran kişi, İran'da Şihâbuddin Fazlullah-i Estarabadî'dir. (Gölpınarlı,1989:16) Fazlullah, Kur'ân'ı Yahudi gizemciliği olan Kabalist harf sistemiyle izah etmeye çalışır. Hurûfîlikte "7" rakamı anahtardır ve gerek Kur'ân'daki Fâtiha sûresinin âyetleri ve gerekse yüzdeki yedi ana nokta hep "7" rakamına işaret eder. (Gölpınarlı, 1989:20)

Buna benzer inançlar, eski Hind'de, Yunan'da, Mısır'da, Mûsevîlik ve Hristiyanlık'ta da mevcuttur. (Hançerlioğlu, 1977:22) Aslında Hurûfîliğin kökenleri tarihin en eski rakamlarını kullanan Sumerlere kadar dayanır. (Okur, 2008:10) Hurûfîliğe göre her bir harf, dînî birtakım kavramlar ile insan vücûdunun uzuvları harflere teşbih edilir. Gerçi bazı mutasavvıf şairler bu kültürden etkilenerek, bazı şiirler yazmışlardır. Ama hurûfîlik ile tasavvufî ve felsefî yorumların arasında mahiyet farkı vardır. Açıklamalardaki nüanslar ve temel bazı hususiyetlere dikkat edilmezse karıştırılabilir. Öte yandan ebced alfabe düzeninin hurûfîlik cereyanıyla ilişkisi, bugüne kadar yapılan araştırmalarda rastlanmamıştır. (Yakıt,1992:31,32)

Hurûfîlik ekolünün kurucusu sayılan Fazlullah'ın doğum tarihi, h.740/m.1340'tır. Hâlbuki İslâm literatüründe "Esrâru ilmi'l-hurûf" olarak geçen ve harflerin sırlarına dair yapılan ilmî çalışmalar çok önceden vardı. Mesela harflerin esrarı konusunda meşhur olmuş Muhyiddin İbn Arabî'nin ölüm tarihi h.638/m.1240'tır. Hatta ondan daha önce bu konuda oldukça şöhret bulmuş olan İbn Berrecan'ın ölüm tarihi, h.536/m.1142'dir. (Davûdî, t.y.: I,306)

İslâmî literatürdeki ilm-i hurûf'un bilinen ilk şekli, mutasavvıflar tarafından yazılıp, tasnif edilmemiş birtakım işaretlerden ibarettir. (Meriç,1935:2) Havâs ile uğraşanlar, bunları kısımlara ayırarak üzerlerinde çalışmışlardır. Böylece bu araştırmaların sonunda ortaya çıkan luğâz, muamma, remil, fal, cifr, vefk, azâyim ve nucûm ilm-i hurûf'un şubeleri sayılmıştır. (Katip Çelebi, 1941:I, 650; Taşköprülüzâde, t.y.: I,30)

Suyûtî'nin hurûfîlikle ilgili değerlendirmesi ise şöyledir: "İlim adı verilen bu gibi şeyleri eskiden beri insanların elindekileri haksız yoldan yemeyi kendilerine meslek seçmiş belli kişilerin inhisarı altında görüyoruz. Keza bunlar, büyü ve tılsım çeşitleri arasındadır. Cenâb-ı Hakk hiçbir kimseye gaybı bilmek, ondan haber vermek gibi bir ilim bahşetmemiştir. Yalnız bazı peygamberlerin âhirete, meleklere, cinlere dair verdikleri haberler vardır ki bunlar vahye dayandıkları için sadece bunlara inanır, doğru olduklarını kabul ederiz." (es-Suyûtî, t.y.:26)

Kur'ân ve Sünnet'i temel kaynak alan İslâmî anlayışta bilginin kaynağı; akıl, vahiy ve duyulardan ibarettir. Akıl ve duyularla idrâk doğrudan olabileceği gibi istidlâl şeklinde de olabilir. Fakat ne akıl ne de duyularla bilgi elde etmede hurûf ilmine yer yoktur. Çünkü bu ilim, akıl ve duyuların alanı dışında kalan gaybdan haber verme iddiasındadır. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm, gayb âlemine ait bilgilerin esasta Allah'a ait olduğunu (En'am, 6/59; Yûnus,10/20; Hûd, 11/123; Nahl,16/77; Neml, 27/65) ancak O'nun bu bilgileri dilediği resûllerine bildirdiğini (Âl-i İmrân, 3/179; Cin, 72/26-27) haber vermektedir. (Bozhüyük, 1997:XVIII, 400)

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) çeşitli hadîslerinde iyâfe, tark, ilm-i nücûm, tıyara, kehânet ve irâfe gibi vahye dayanmayan gaybdan haber verme yöntemlerinin ve bunları uygulamanın asılsız olduğunu belirtmiştir. (Müslim, Selam:125.)

Ancak sûfîler, haller vasıtasıyla kişiye zâhir olan bilgilerin ilham ve esas itibariyle keşfin sonucunda doğduğunu söylemektedirler. Keşif, sırlarını birbirine açmak, açığa çıkarmak (İbn Manzûr, 1990: IX, 300) demektir. Tasavvufî ıstılahta ise, sûfînin akıl ve

duyu organlarıyla elde edemediği, gayba ve ulûhiyete ait mahrem ve gizli bilgileri, kalp gözüyle görmesidir. (Kuşeyrî, 1993:75; Seccâdî, 2007:94)

İlham ve keşif, kişide aniden ve doğrudan zuhûr eden bir hâldir ve onu kurallaştırmak, istenildiği anda tekrar etmek mümkün değildir. Bu bakımdan Müştâk Baba, keşif sahibidir, hurûfîlikle ilgisi yoktur, diyebiliriz.

Kehânetin tanımına da baktığımızda, açık bir şekilde sezgi ve bazı işaretlerin yorumlanması ile gelecekten haber verme hâli olup bilimsellikten tamamen uzaktır. Kâhin de sezgi ile geleceğe dair ileri sürülen tahmin ve yorumları yapandır. (Pakalın, 1989:II,138) İslâm dininde kehânetin tevhîd inancına aykırı ve nübüvvete alternatif olması nedeniyle, kâhin itimada şayan olmayan bir sahtekâr olarak nitelendirilmiş, ona uyanların büyük günah işlemiş olacakları ifade edilmiştir. Kâhin, gaipten haber verdiğini iddia ettiği için bunu da Kur'ân-ı Kerîm, *"Geleceği ise Allah'tan başka hiç kimse bilemez"* (Neml, 81/65) âyetiyle yalanlamaktadır.

İslâm'ın tüm prensip, düstur ve ilkelerine gönül veren mutasavvıf ve şair Müştâk Baba'yı hurûfî ve kâhin olarak tanıtmak, hem onun İslâmi yaşantısına ters, hem de ona büyük bir haksızlıktır. Çünkü Müştâk Baba ne kâhin, ne hurûfî ve ne de sihirbazdır.

O, keşif sahibi bir mutasavvıftır. Nitekim tasavvufî literatürde keşif meselesi önemli bir yer tutmaktadır. Sûfîler, keşif ve ilhamla hâsıl olan bilgileri açıklık ve kesinlik derecelerine göre muhâdara, mükâşefe ve müşâhede şeklinde farklı tarzlarda sınıflandırır; bunlardan her birinin açıklık, kesinlik ve güvenilirlik derecelerinin ayrı, hükümlerinin değişik olduklarını söylerler. Bahsedilen hususlar çoğu zaman akıl, his ve nakille ulaşılamayan, bundan dolayı da gayb sayılan hâller ve bilgiler konusunda da aynen geçerlidir. (Uludağ, 2008:31) Ancak bu keşif ve ilham ile hâsıl olan bilgilerin de özellikleri vardır. Şöyle ki;

1. Keşif ve ilhâm yoluyla gelen bilgiler küllî/tümel bilgi değil, cüzî/tikel; genel değil özle mahiyettedir, yani sadece belli bir kişi, olay ve hâlle ilgilidir. Bu bilgiler bir kaide ve kanun niteliğinde olmadıklarından bunlarda genelleme olmaz. Bireye ve kişiye özel olduklarından başkalarını bağlamaz.

2. Yine aynı sebepten dolayı keşif ve ilhamla hasıl olan bir bilgi, ister gaybla ilgili olsun, ister olmasın şer'î bir hüküm niteliğinde olmaz. Zîra şer'î hükümler çoğu zaman genel ve tümeldir.

3. Keşif ve ilhâm yoluyla gelen bilgiler, kesin bir şekilde emredici ve yasaklayıcı mahiyette değildir. İnzar, ikâz, tenbih yani uyarıcı veya irşâd ve tavsiye niteliğindedir.

4. Keşif ve ilhâm yoluyla gelen bilgiler, objektif değil, subjektiftir. Tasavvufî hâli ve tecrübeyi yaşayan sujeye, özneye, yani nefse mahsustur. Onun içinde genellikle kelâm ilminde bu bilgiler kullanılmamış, delil sayılmamıştır. (Uludağ, 2008:32)

Keşif ve ilhâm yoluyla hasıl olan gabya ilişkin bilgiler de genellikle yukarıda belirtilen çerçevede düşünülür. Tıpkı Kuşeyrî'nin dediği gibi "sûfîler, ehl-i istidlâl ve ehl-i nazar değil, ehl-i keşif ve ehl-i marifettir. Halk, ya ehl-i nakil ve eserdir veya ehl-i akıl ve fikirdir. Sûfîlerin meşayihi ise, bunun ilerisine ve ötesine gider. Halk için gâib sayılan onlar için zâhirdir. Çünkü bunlar, vuslat ehlidir, halk ise istidlâl ehlidir (Kuşeyrî, 1993:731).

Bu noktada gaybî bilgiyi izah edecek olursak; genellikle gaybî bilgilerin biri mutlak gayb, diğeri izafî gayb olmak üzere iki türlü olduğu kabul edilir. Mutlak gaybı, sadece Allah bilir, O'ndan başka hiç kimse bilemez. Hakk Teâlâ'nın künhü, hakikati ve mahiyeti mutlak gaybdır. (Cürcânî, 2007:241) İzafî nitelikteki gaybî bilgiler ise, belli bir zamanda gayb olan, daha sonra bu niteliği ortadan kalkan veya bazı insanlara göre gayb iken diğer bazılarına göre malûm olan onun için de onlara göre gayb olma niteliği taşımayan bilgilerdir. (Uludağ, 2008:15-16) Bir başka söyleyişle İbn-i Haldun, bu tür gaybî bilgileri idrak edenleri ve gâibden haber verenleri şöyle belirtir: "Fıtratları gereği veya riyâzat ve çile yoluyla gaybdan haber verenler hayır ve şer açısından iki gruptur. İlki; Peygamberlerin vahyi ile velîlerin keşf, iham ve firâsetleridir. İkincisi ise; kâhinler, arrâflar, nâzırşar, müneccimler ve remilcilerdir." (İbn Haldun, 1982:132-134).

Bu açıdan Müştâk Baba'nın ebced hesabını kullanarak keşf ve ilham yoluyla Ankara'nın başkentliğine işaretini izafî gayb kategorisinde bir haber olarak nitelendirebiliriz.

Ayrıca Bardakçı'nın dışında Serhat Ahmet Tan da Müştâk Baba'nın kâhin olduğunu iddia etmektedir. (Tan, 2011:23-175) Ancak yazdığı kitap incelendiğinde dile getirdiği tüm iddiaların gelişigüzel, kendine göre zorlama yorumlardan ibaret olduğu anlaşılacaktır. Akademik ölçülerde yazılmadığına inandığımız için hakkında başka bir değerlendirme yapmayacağız.

Sonuç

Müştâk Baba'nın İslâm'ın reddettiği bâtıl inançlardan olan kâhin, hurûfî ve büyücü olarak gösterilmesi, ona yapılmış büyük bir haksızlıktır. Yine bir İslâm bilgin ve mutasavvıfı için "büyücülük sebebiyle idam edildi" ifadesi de mesnetten uzak bir ifadedir. Müştâk Baba'nın idam edilerek öldürüldüğüne dair hiçbir resmî belge gösterilememektedir.

Ankara şiirinin ebced hesabı ve harflerle, bir gerçeği ortaya koyması, şairin kâhin, hurûfî ve büyücü olduğunu göstermez. Çünkü Hurûfilik, İslâm'a zıt bir akımdır. Müştâk Baba, bir hurûfi olsaydı, binlerce mürîdi ile kâdirîliği yayıp yaşatmazdı.

Ebced ve cifr ilmi, sadece tarihleri bulmak, yahut birbirine muvafık rakamları keşfetmek değildir. Bu ilim bir lûtf-ı ilâhî olarak keşf olunan mütevafık rakamların hâdiselere birçok yönüyle muvafakatinin tatbikini yapmaktır. Yani sayı münasebetleri, tatbik edilen hâdisenin veya şahsın her yönüyle keşif olunmuş olana muvafık olduğunu göstermektir.

Müştâk Baba'nın Ankara şiirindeki tespit, keşifle ilgili bir tepsit ve kalp gözüyle görmeye çalışmaktan ibarettir. Geleceği kesin sûrette görmekten ziyade, gelecek hakkında yorumda bulunmaktır. Yorumun doğruluk ya da yanlışlığını yorumu yapan değil, zaman belirler.

Kaynakça

Akot, Bülent (2010). Müştâk Baba Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ateş, Süleyman (1969). Cüneyd-i Bağdâdî, Hayatı, Eserleri ve Mektupları. İstanbul: Sönmez Neşriyat.

Bardakçı, Murat (2005). Nostradamus'u Bırak Müştâk Baba'ya Bak. İstanbul: Hürriyet Gazetesi.

Bardakçı, Murat (2007). Nostradamus'un Kehânetleri ve Müştâk Baba. İstanbul: Sabah Gazetesi.

Bozhüyük, M. Emin (1997). "Hurûf" DİA. İstanbul: DVY.

Bursalı, M.Tahir (1991). Osmanlı Müellifleri. Haz.: Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Cebecioğlu, Ethem (2004). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara: Anka Yayınları.

Cerrahoğlu, İsmail (2003). Tefsir Usûlü. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerif (2007). Ta'rifat. Beyrut.

Cündioğlu, Dücane (1995). Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı. İstanbul: Tıbyan Yayınları.

Çelebioğlu, Amil (1988). "Kültür ve Edebiyatımızda Şifre Alfabeleri". Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri (Bildiriler). İstanbul.

Çetinkaya, Bayram Ali (2008). Sayıların Gizemi ve Tasavvufun Dinamikleri. İstanbul: İnsan Yayınları.

Çiftçi, Cemil (1997). Maktul Şairler. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Dâvûdî, Şemsuddin Muhammed b. Ali (t.y.). Tabakâtu'l-Müfessirin. Beyrut.

Dihhudâ, Ali Ekber (1994). Lugatnâme. Tahran.

Doğan, Ahmet (1995). Müştâk Baba. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ebu Zehra, Muhammed (1998). İslâm'da Fıkhî Mezhepler Tarihi. Çev., Sıbğatullah Kaya. İstanbul: Anka Yayınları.

Ferâhidî, Halil b. Ahmed (2005). Kitâbu'l-Ayn. Beyrut: Dâru'l-İhyâ et-Turas el-Arabî.

Gazalî, Ebû Hamid Muhammed (2004). el-Munkızu Mine'd-Dalâl. İstanbul: Semerkand Yayınları.

Gölpınarlı, Abdulbaki (1989). Hurûfîlik Metinleri Kataloğu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Guenon, Rene (1979). Modern Dünyanın Bunalımı. Çev.,Nabi Avcı. İstanbul:Verka Yayınları.

Gündoğdu, Mehmed Kemal (1997). Müştâk Baba Dîvânı. İstanbul: MEB Yayınları.

Hançerlioğlu, Orhan (1977). Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hekimoğlu, İsmail (1976). "Müştâk Efendi" Sur Dergisi, İstanbul.

Isfahânî, Rağıb (2007). Müfredât. Çev., Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları.

İbn Arabî (2000). Harflerin İlmi. Çev. Mahmut Kanık. Bursa: Asa Yayınları.

İbn Âşûr, Muhammed Tahir el-Cezairî (1997). et-Tahrir ve't-Tenvîr, Tunus: Dâru Sahnûn.

İbn Haldun, Muhammed b. Abdurrahman (1982). Mukaddime. Çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî (1990). Lisanu'l-Arab. Beyrut: Daru Sadır.

Katip Çelebi (1941). Keşfû'z-Zunûn. Ankara.

Komisyon (1973). Cumhuriyet'in 50. Yılında Bitlis İl Yıllığı. Ankara.

Komisyon (1986). Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Komisyon (1996). El-Mu'cemu'l-Vasît. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Kuşeyrî, Abdulkerim (1993). Er-Risâletü'l-Kuşeyrîyye. Tah.: Maruf Zerrîk Abdulhamid Baltacı. Beyrut.

Meriç, Rıfkı Melul (1935). Hurûfîlik. Ankara: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Müslim b. el-Haccâc, İmam Ebu'l-Hüseyin (1992). Sahih-i Müslim. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Müştâk Baba (t.y.). Âsâru'l-Müştâk ve Esrâru'l-Uşşâk. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi Mahmud Efendi Bölümü, No: 2421.

Müştâk Baba (t.y.). Dîvân-ı Müştâk. Milli Kütüphane 06 Hk 4885. Ankara.

Okur, İbrahim (2008). Sumer Matematiği ve Sayıların Gizemi. Bursa: Okursoy Kitapları.

Özkul, Mustafa (1972). Dîvân-ı Müştâk Baba. İstanbul.

Öztürk, Yaşar Nurî (1995). Tarihi Boyunca Bektaşîlik. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.

Pakalın. M.Zeki (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: MEB Yayınları.

Sâmi, Şemseddin (1311). Kâmûsu'l A'lam. İstanbul.

Schimmel, Annemarie (2000). Sayıların Gizemi. Çev.:Mustafa Küpüşoğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Seccadî, Seyyid Cafer (2007). Tasavvuf ve İrfan Sözlüğü. Çev.,Hakkı Uygur. İstanbul: Ensar Yayınları.

Suyûtî, Celaleddin (t.y.). El-İtkan fî Ulûmi'l Kur'ân, çev..Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik. İstanbul: Madve Yayınları.

Süreyya, Mehmed (1996). *Sicilli Osmânî*. Ankara: Kültür Bak. Yayınları.

Tan, Serhat Ahmet (2011). *Müştâk Baba İstanbul Başkent*. İstanbul: Şira Yayınları.

Taşköprülüzâde (t.y.). *Mevzûâtu'l-Ulûm*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Tehanevî, Muhammed b. A'la b. Ali el-Farûkî (t.y.). *Keşşâfu Istılahatı'l-Fünûn*, Beyrut: Dâru Sadr.

Uluç, Tahir (2009). *İbn Arabî'de Sembolizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Uludağ, Süleyman (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Uludağ, Süleyman (2008). *Keşif ve Kerâmet*. İstanbul: Sûfî Yayınları.

Vassaf, Hüseyin (1923). *Risâle-i Müştâkiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi Mahmud Efendi Bölümü.

Yakıt, İsmail (1992). *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Yayınları.